

TEPEBAŞI TİYATROMUZ

Vasfi Rıza ZOBU

Kasımpaşa'dan başlayan bir müslüman mezarlığı şimdiki Tepebaşı caddesinin yarısına kadar servilerle, lâhidlerle tırmanmış bir halde idi. Şimdi otellerin, dükkânların sıralandıkları yerlerde de kahveler vardı. O zamanlar askerî vazifesi Kasımpaşa'daki Bahriye Nezareti'nde olan rahmetli babam ve arkadaşlarının, akşamları, çay kahve, nargile içerek Haliç'i seyrettikleri safa yeri idi burası. "Tepebaşı" ismi, "mezarlığın tepesi" olduğundan ötürü olsa gerek.. Bediâ Muvahhid'in deyişine göre: Rumlar arasında da, "küçük mezarlar" mânasına gelen "Mini Matakia" adı ile anılmış bu semt. O zamanın alafiranga yetişen genç kız ve kadınlarının kullandıkları semt ismidde "Peutit chan" dı.

Karaköy'den Kulekapısı'na kadar tünel yapma imtiyazı alanlar, Tünel yolunu kazıp açmağa başlayınca çıkan toprakları getirip bu mezarlığa, yani bizim tiyatronun bulunduğu yerden, Perapalas Otelinin yanına kadar dö-küp doldurmuşlar.

1890 da Rıdvan Paşa Şehremini (Belediye Reisi) oldu... Tünelin işlemeğe başladığı tarih 17 Ocak 1875 dir. Yani Rıdvan Paşa'dan 15 yıl evvel. O halde, toprakların bu mezarlık üstüne dolduruluşu 15 yıldan da evvel. Buranın doldurulmasında Rıdvan Paşa'nın bir dahli yok. Paşa, bu sahayı hazır bulmuş ve beğenmiş, bildiğimiz "Tepebaşı Dram Tiyatrosu" nu orta yere oturtmuş. Pera Palas'a bitişik köşeye "Garden bar" ı ve ikisi arasına da Belediye Bahçesini yaptırmış. Sağ tarafında doldurulmamış meyilli kısma, evvelce yıktırılan eski Komedi Tiyatrosu'nu "anfi" şeklinde yaptırmış.. Ben, Darülbedayi, ye 1917 de girdiğim zaman eski "Komedi Tiyatrosu'nun ismi "Anfi Teater", Dram Tiyatrosunun adı "Pöti şan", diğerleri: Belediye Bahçesi ve "Garden Bar" dı, böyle anılırdı.

22 Eylül 1890 da Şehremini olan Rıdvan Paşa, vurulup öldürüldüğü 10 haziran 1906 ya kadar Şehreminliğinde kaldı. Tepebaşı sitesi'nin iki tarih arasında yapıldığı muhakkak. Ama yaklaşık olarak hangi tarihe yakın? Bunu aramış ama kat'i ve makul bir kayıt bulamamışdım.

Meşrutiyet'den evvel gelen Fransa'nın büyük sanatkârları, (meselâ Manesülli) ve diğerleri hep Anfi'de, yani yıkılan eski Komedi Tiyatrosu'nda oynamışlar; bizim Dram Tiyatrosu'nda değil.. Neredi? Bu sahada üç bina vardı dedik. Biri "Bar" adı üstünde. Diğer "Amphitheater". Onun da adı üstünde "tiyatro".. Peki bizim "Peutit Chan" ne?.. Ne çeşid bir sanatın icrası için yapılmış.. Sahnesinin etrafındaki kartonpiyerlerin, sahnenin üst ortasındaki birleştiği yerde: "nota ve müzik"e âid kabartmalar olduğu gibi, bir de "poozi" yazısı var. Yani müzik ve şiir.. Tiyatroya ait bir yazı, bir işaret, mesele bir mask filân yok! Bu "orta"da bir de yuvarlak yer var. Şimdi onda bir ay yıldız görülmekte. Cumhuriyetin ilânına kadar bir başka şey vardı orada. Şimdi ne olduğunu hatırlayamıyorum ama, mutlaka bir mask değildi.

Sahnenin üstündeki bu işaret ve yazıya göre: bu bina sâdece "müzik" ve "şiir" için mi yapıldı?

Yapılışından 1908 meşrutiyetine kadar bu bina içinde neler olduğuna dair ne bir gazetede ilân veya açılış törenine dair hâvadis gördüm: Ne de bir el ilânı bulabildim. Belediye arşivlerinde de bu binanın yapılışından bahsedilen bir kayıt aradım, yok. Orada da birşey bulamadım. Rahmetli Refik Ahmed Sevengil'e yazdım: bulamadığım, bilemediğim bütün bu şeyleri sordum. Onda da yok. Sayın Özdemir Nutku'nun "Darülbedayi'nin elli yılı" kitabında ki (S. 226) tarih de tahmini...

Geçenlerde bir konferans için hazırlık yaparken, karıştırdığım evrak arasında gözüme bir şey çarptı. Şimdi ona dayanarak yapılış tarihine dair bir kehânetde (!) bulunacağım.

Sultan Hamid'in Yıldız'da; sarayına bitişik olarak yaptırdığı bir tiyatro binası var. Buraya çeşidli yabancı heyetlerin gelip Padişah'a mahsus temsiller verdiklerini biliyoruz. "Müzika-i Hümayun" Efendilerinin de operalar ve komediler oynadıklarına vakıfız.. Bunlar bunun gibi gösterilerden gayrı, İtalyan sanatkârlarının teşkil eylediği, Müzika-i Hümayun'a dahil, askerî rütbelere sahip ve resmî maaşlı bir opera heyeti de vardı. Bu operanın başkanı "Salvatore Stravolo" adında bir operacıydı. Bu sanatçı, heyetin başında ne kadar kaldı bilmem ama, oğlu "Artüro Stravolo", rütbesi yarbaylığa kadar yükselerek, meşrutiyetin ilânına kadar 15 sene Saray Operasının başkanlığını yaptı.

Stravolo, sarayda yapılan tensikat sonu, heyeti dağıldıktan sonra da memleketine dönmedi İstanbul'da kaldı.

Ma'ruf yazarlarımızdan Metin Toker, 1948 de bu zatla bir röportaj yapmış ve Cumhuriyet Gazetesinde yayınlamıştı.

TEPEBAŞI TİYATROMUZ

(Baştarafı 3. sayfada)

Şimdi gelelim hesaba:

Arturo Stravolo, 1948 de, yani bu röportaj yapılırken 80 yaşında imiş. İstanbul'a geldiği zaman da 26 yaşında... 26 ile 80 arasında 54 yıl var. Röportajın yapıldığı 1948 den 54 yıl geri gidersek: 1894 senesine dönmüş oluruz ki, Stravolo'nun İstanbul'a geliş tarihi olur.

Bunlar İstanbul'a benzerleri gibi Beyoğlu'nda temsiller vermeğe gelmişler. Geldikleri bu tarihte en müsait sahne olarak da «Konkordiy» Tiyatro Binası'nı bulmuşlar.. Bu binada nekadarmüddet oynamışlarsa: buradan Balkan memleketlerine turneye çıkmışlar.. Tekrar İstanbul'a dönünce yeni bir tiyatro binası bulmuşlar: Ovakitki ismi «Peutit Chan» olan Tepebaşı Dram Tiyatrosu... Saraya kapılanıncaya kadar bu binada temsiller vermişler.

Demek oluyor ki: Stravolo Opera Heyeti İstanbul'a Rıdvan Paşa'nın Şehreminliğinin 4 cü senesinde gelmiş ve "Tepebaşı Binası"da yokmuş; yahut inşa halinde imiş ki Konkordiy'da oynamışlar.

İstanbul ve Balkanlar'daki turnelerinin bir seneden fazla sürmüş olacağını tahmin edemem.. 1894 de geldiği İstanbul'da ve gittiği Balkanlarda, bir sene geçirerek döndüğüne ve Peutit Chan'da oynadığına göre: bizim tarihî Tepebaşı Tiyatromuz 1894 - 1895 tarihlerinde yapılmış, bitmiş olacağı sonucuna varmaktayım. Yeni bir vesika bulunup da tekzibe uğrayıncaya kadar: Tepebaşı Tiyatrosu'nun bu tarihte yapıldığını kabul etmek zorundayız... 1970 de yandığına göre 75- 76 yıllık bir ömrü olup, zamanımıza kadar Türk tiyatrosunun ve Türk tiyatro sanatkârlarının bu günkü kıymet derecelerine varmaları için çalışan mürşidlerin dershanesi olmuştur.

Binanın Pera Palas tarafında, birbirlerine iç kapılarla geçilen üç odası vardı. (bunlar yanana kadar: muhasebe, müdürlük, müdür muavinliği odaları olarak kullanılmıştı), İşte bu odalarda, Çapkın Paşanın zevki için sırasile kabul, yemek ve yatak odaları olarak yapıldığını: Paşanın iç Ağa'larından merhum Yaver Bey söylemişti.. Ah, n'olurdu, bu güzelim binayı deprem korkusuna kapılmadan kâgir yaptırmış olsaydı.. Biz onu yakmaz kıyamete kadar saklardık.

Alttarafı eski mezarlık olan bu sahayı Paşa, nüfûzuna dayanarak zaptetmiş ve yapacağını yapmış, kimse de "Burası bizimdir, yapamazsın" diyememiş.. Evkaf'a aid olduğu kaydını hangi dikkatli memur buldu ise: Evkaf müdüriyeti 1924 de Belediye'nin kapısına dayanmış.. Nihayet 250.000 liraya anlaşmaya varılmış da, ferağ muamelesi olmuş..

1914 de "Darülbedayi-î Osmanî Tiyatro Mektebi" açıldı. İki üç ay sonra da Birinci Dünya Savaşı başladı. Mektep bocaladı, sarsıldı, kapandı. Açıldı, ne yapacağını bilmez şaşkın bir halde iken: Bir temsil heyeti kurulmağa karar verildi ve kuruldu.. 1331 kânun-u sâninin 7 ci (1915 ocak ayının 20 ci günü akşamı) "Çürük Temel" isimli piyesle ilk temsilini verdi.. Ben, Darülbedayi Tiyatro Mektebi'ne talebe olarak girdiğim zaman, ilk temsilden bu yana 5 ci piyesin provaları yapılmakta idi...

Tepebaşı Tiyatro Binası, Birinci genel savaşda, ne münasebetle ise Alman Sefareti'nin emrinde idi. Hattâ 1918 şubat toplantısı idare heyeti karar defterinde: "Bu ay içinde verilecek dört temsil için (kira almadıklarından dolayı) Alman sefaretine bir teşekkürname yazılmasına" dâir kayıt vardır.

Şehremaneti, bu binayı vaktile (meşrutiyetden sonra olacağı muhakkak), uzun bir zaman için bir şirkete kiralamış. Şehremaneti, yani belediye'nin olan bu binanın, yine Belediye'nin olan Darülbedayi'si, kiracının kiracısı olarak buraya sığınır dururdu. Anadolu zaferinden sonraya kadar da böyle devam etti.

1926 da Darülbedayi sanatçılarının ikinci defa kurdukları Türkün bu yeğâne tiyatrosu, 1927 den sonra, Muhsin Ertuğrul'un başkanlığında, dünya tiyatrosunu örnek alarak, onların bilgisi yoluna büyük bir hamle ile girdi.. Bu binanın içi "Türk Tiyatrosu Okulu" gibiydi.. Sahne malzemesinden yoksun, dekoruna, kostümüne sarf edecek parası olmayan bu "okul" : Türkün, bu günkü tiyatrolarının temeli, yetişen sanatçıların fidanlığı oldu. Bu gün gözümüzün görebildiği yerlere, yurdun en uzak köşelerine kadar dal budak salan "Türk Tiyatrosu"nun kökü bu binanın içinde tuttu, filiz verdi ve yayıldı.. Ona "salaş" dedik. Ona "harabe" dedik. Sıkışmış kalmış Türk sanatını perişan sahnelerinden kurtarın; İstanbul'a yeni bir tiyatro binası yaptırın» dedik.... Türk Tiyatrosu'nun kurulmasını, büyüyüp çoğalmasını yıllarca çatısı altında himaye eden bu sanat mâbedi bize küstü mü?. İçinde doğduğumuz, içinde büyüğümüz, içinde öldüğümüz; o ihtiyar halile her zahmetimize katlanan bu sanat anasına nankörlük mü ettik?.. Bilmiyorum!..Acaba yeni bir yer bulduk sevincile biz Harbiye'ye taşınınca "Artık vazifem bitti" mi dedi? Duyuramadık mı ona: "Seni kâgirleştireceğiz. Gelmiş geçmiş Türk tiyatrocularının aktörünü, yazarını, teknisyenini senin koynunda barındıracak; adına tiyatro müzesi diyeceğiz".. Sesimizi işittiremedik mi ne: Çok geçmeden, intihar eder gibi; içinde 53 senemi geçirdiğim sevgilimiz Tepebaşı: Bize, bizden sonrakilere, onlardan sonrakilere de alevler içinde kavrula kavrula veda etti.. 1868 de Gedikpaşa'da kurulan Batı örneği Türk Tiyatrosunda yetişen tiyatro sanatçıları, bu günkü kuşağa bağlayan tek bağ böylece koptu, söndü, kül oldu gitti...

Vasfi Rıza Zobu

